

PRACTICA ARHITECTURALĂ DE PROIECTARE A ÎNTREPRINDERILOR VITIVINICOLE: FAZE ALE MODULUI DE ABORDARE

Aurelia TRIFAN,
dr., cercetător științific,
Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, Republica Moldova,
trifanaurelia@mail.ru

Summary

The article presents the multiple aspects that manage the design process of the wineries during the 20th – the beginning of the 21st century, with architectural concerns being specifically researched. The investigations regarding the architecture of the wineries in Basarabia, the winery complexes of the MSSR and the Republic of Moldova reveal the major differences between different historical periods and the successive changes in the approach.

Keywords: *utilitarian architecture, progressive technologies, architectural trends, architectural replication, conceptualization.*

Dezvoltarea intensă a viticulturii și vinificației de-a lungul secolelor a fost însoțită de introducerea în practică a diferitor instalații pentru prelucrarea strugurilor și a unor tehnologii vinicole, care, în consecință, au dus la apariția primelor construcții vitivinicole – cramele. Examinând realizarea și funcționarea acestora, este evidențiată știința tradițională acumulată pe parcursul unei perioade îndelungate, care a permis constituirea unor tipuri fundamentale.

În general, la începuturi construcțiile erau cu un singur nivel ce constituia o încăpere care servea pentru păstrarea vinului în butoaie, utilajul vinicol găsindu-se în afara ei. Cu timpul, crama a fost divizată în două încăperi: pentru prelucrarea strugurilor, fără tavan, necesitând ventilație în procesul de lucru, și un spațiu mai mare, pentru depozitarea butoaielor cu vin, cu tavan și pereți acoperiți pe dinăuntru și pe dinafară cu un strat de izolare (de regulă, împletitură din nuiele lipite cu lut) care asigura microclimatul necesar pentru depozitarea vinului în fazele preliminare. În unele cazuri, sub crama se săpa beciul cu un tavan orizontal format din scânduri groase, deasupra cărora erau așezate grinzile care susțineau podeaua de

scânduri a încăperii deasupra, reprezentând tipul cel mai simplu de pivniță, sau cu un tavan boltit din zidărie de piatră sau cărămidă, care întrunea toate condițiile pentru păstrarea de lungă durată a vinului produs.

Cercetarea tipurilor fundamentale, care au suportat o continuă modernizare din punctul de vedere al construcției propriu-zise, distinge trecerea de la construcțiile improvizate, în care majoritatea lucrărilor se efectuau manual, la fabrici de vinificare, specializate și care prezintă un înalt grad de mecanizare și automatizare. Se poate constata că localurile de vinificare influențează calitatea viitorului vin și, prin urmare, cunoașterea acestora este absolut necesară în proiectarea arhitecturală.

Investigațiile privind arhitectura complexurilor de crame în Basarabia în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea relevă diferența majoră în comparație cu cea medievală determinată totalmente de arhitectura populară. Începând cu secolul al XIX-lea, nu numai în arhitectura civilă, dar și în cea industrială, precum sunt cramele, pătrunde academismul clasicist, pe parcurs înlocuit cu alte curente arhitecturale cu un conținut eclectic sau modernist. Odată cu ridicarea în număr mare a construcțiilor durabile, din piatră, arhitectura construcțiilor vitivinicole capătă noi valențe, fiind marcată de contextul politic, social și economic.

Printre primele proiecte, despre existența cărora se cunoaște, este cel al cramei de la Bulboaca, construită în 1901, cu implementarea materialelor moderne și a unei structuri raționale, fiind înalt apreciată în perioada începerii activității de producere, dar și ulterior, în perioada interbelică.

Vinăria de la Bulboaca apare într-o perioadă de avânt economic, ceea ce explică construcția de proporții cu o planificare a capacității mari de producție a întreprinderii. Crama nou-construită prezenta evidente avantaje în raport cu cele anterioare prin soluția structurii etajate a procesului tehnologic. Clădirea a fost proiectată cu trei niveluri și a fost cea mai mare fabrică de vinuri din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea. În 1915, într-un studiu al viticulturii din județul Bender, gubernia Basarabia, publicație realizată sub redacția și egida baronului A. F. Stuart, care era și președinte al Comitetului Vitivinicol, este descrisă crama și sunt apreciate ideile progresiste implementate în construcția ei¹. Se remarcă spațiul industrial perceput ca unul rațional cu o reușită repartizare a utilajului

¹ Бульбокское хозяйство. В: Виноградарство Бендерского уезда Бессарабской губернии. Бендеры, 1915, с. 379-383.

tehnic. La nivelul superior se găseau zdrobitoarele, presele și linurile; o jumătate a nivelului intermediar era ocupată de căzi pentru fermentare, iar a doua era destinată fermentării vinurilor albe în butoaie. Nivelul inferior era divizat în săli pentru îmbutelierea și păstrarea în sticle a vinului și galerii boltite răcoroase pentru maturarea și învechirea vinului în butoaie. La construcția întreprinderii industriale s-a utilizat betonul armat – o inovație la acel moment, realizabilă prin invitarea muncitorilor italieni.

În perioada interbelică, crama a fost apreciată de Ministerul Agriculturii și Domeniilor din România, servind la studiul întreprins de Serviciul Arhitecturii din acest minister², fiind considerată în perioada dată drept o cramă-model cu caracter demonstrativ, pentru a arăta în practică rezultatele implementării tehnologiilor progresiste. Cercetarea atentă a construcției evidențiază faptul că prin realizarea proiectului acestui edificiu a fost creat un complex valoros, unde s-au implementat tehnologii noi care, în contextul economic al sfârșitului secolului al XIX-lea, se aflau la etapa experimentărilor în țările europene cu o cultură înaintată vitivinicolă.

Valoarea clădirii poate fi scoasă în evidență atât prin elemente compoziționale, prin volumetrie, tipologie de planuri, cât și, nu în ultimul rând, prin detalii și materiale. Valențele estetice ale edificiului sunt incontestabile, crama regăsindu-se printre monumentele de arhitectură incluse în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat³.

În perioada postbelică, odată cu aplicarea economiei planificate, apar proiectele de dezvoltare în perspectivă și de amplasare a întreprinderilor de vinificare primară în funcție de volumul producției strugurilor și cantității de materie primă pentru prelucrare, executate în baza studiilor de fezabilitate privind dezvoltarea viticulturii în RSSM⁴. Acest proces, prin totalitatea aspectelor sale, a devenit una din temele ideologiei politice folosite în modelarea ramurii vitivinicole conform principiilor socialismului.

Industrializarea din anii 1945–1991 a reprezentat un instrument de consolidare a sistemului socialist și de dezvoltare a economiei planificate, dar și de sistematizare și transformare a teritoriului național. Proiectele de amplasare și de construcție a întreprinderilor de prelucrare primară erau realizate în prima perioadă de ISP „Moldgipropishcheprom” (rus.: Гочы-

² ANRM. Fond 88, inv. 2, dosar 270, f. 41.

³ *Legea privind ocrotirea monumentelor* nr. 1530-XII din 22 iunie 1993. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 02.02.2010, nr. 15-17.

⁴ ANRM. Fond 2777, inv. 2-нт, dosar 444.

дарственный Проектный Институт „Молдгипропищепром”), ulterior de ISP „Moldgiproprom” (rus.: ГПИ „Молдгипропром”) ca succesor al primului. Proiectul-schiță al amplasării întreprinderilor de prelucrare primară, unite în Asociația Moldvinprom (rus.: Молдвинпром), pentru anii 1959–1965 a avut ca rezultat planul amplasării întreprinderilor existente și în proces de proiectare pentru anul 1965. Din întreprinderile existente: 20 de fabrici de vinificare cu ciclu complet și 247 întreprinderi de vinificare primară care, în majoritatea cazurilor, nu corespundeau cerințelor necesare – întreprinderi de proporții mici și ineficace, clădiri adaptate sau terenuri deschise, trebuiau reconstruite sau lichidate, iar 64 de întreprinderi noi au fost proiectate cu o capacitate de producere de 200 tone/zi⁵ (în comparație cu deceniul cinci și șase când au fost construite 17 fabrici de vinificare cu capacitatea de 50 și 100 tone/zi⁶, care de acum în deceniul șapte nu puteau satisface cerințele de prelucrare a cantităților mari de struguri).

Construcțiile noi prezentau un contrast semnificativ față de cele care au existat anterior în Basarabia. În scurta perioadă care s-a scurs, s-au proiectat și realizat o serie de întreprinderi industriale. Drept exemplu pot servi câteva proiecte realizate de ISP „Moldgipropishcheprom”: Proiectul de construcție a fabricii de vinificare primară din Cimișlia cu o productivitate de prelucrare a strugurilor de 100 tone/zi, inginer-șef de proiect A. Borisov, Babac, 1956–1963⁷; Proiectul de construcție a fabricii de vinuri cu o productivitate de prelucrare a strugurilor de 200 tone/zi, inginer șef de proiect M. Buico, 1961–1962⁸; Proiectul de construcție a fabricii de vin la stația Etulia cu o productivitate de prelucrare a strugurilor de 650 tone/zi, inginer-șef de proiect K. Anisimov, 1961⁹ – toate fiind elaborate în baza unor proiecte-tip, cu minime modificări. Astfel de proiecte existau atât pentru clădirile de producție, cât și pentru cele administrative sau auxiliare. De regulă, pentru clădirile de producție proiectele-tip erau elaborate de ISP „Giprospeirtvino” (rus.: ГПИ „Гипроспиртвино”), pentru rezervoare sau turnuri de răcire cu picurare – de mai multe organizații de proiectare: „Gipromoloco” (rus.: „Гипромолоко”), „Giprotis” (rus.: „Гипротис”), „Giprospeispromstroï” (rus.: „Гипроспецпромстрой”).

⁵ *Ibidem*, f. 111.

⁶ *Ibidem*, f. 98.

⁷ *Ibidem*, d. 43, d. 56, d. 57.

⁸ *Ibidem*, d. 791, d. 792.

⁹ *Ibidem*, d. 848.

Arhitectura complexurilor vitivinicole din anii următori a început să fie realizată în baza proiectului-tip elaborat de ISP „Moldgipropishche-prom”, în anii 1961-1962, în două variante pentru RSSM¹⁰, fiind efectuate calculele pentru întreprinderi cu productivitatea de prelucrare a strugurilor de 500 tone/zi și posibilitatea de extindere a capacității până la 700-1000 tone/zi. Proiectele aveau un plan general stabilit, cu amplasarea secțiilor tehnologice conform fluxului operațiilor care compun procesul de producție. În componența complexului intrau două blocuri principale, cu includerea secției de presare-fermentare și a depozitului de vinuri pentru fermentarea secundară, și o serie de construcții care integrau recepția cantitativă, secția de zdrobire a strugurilor, de prelucrare a deșeurilor procesului de vinificație, turnurile de răcire cu picurare, depozitul de alcool, rezervoarele pentru apă, diferite depozite și construcții auxiliare încorporate, de regulă, în clădiri cu un singur nivel și realizate din elemente prefabricate. Ca rezultat, s-a obținut un teritoriu industrial, lipsit de individualitate, și nu un obiect arhitectural care ar putea fi caracterizat printr-un anumit aspect, iar implementarea proiectului-tip ducea la multiplicarea întreprinderilor vitivinicole, care, la rândul său, cauza pierderea identității lor ca, de altfel, în tendința întregii perioade în care realizările din domeniul construcțiilor industriale erau cantitative, și nu calitative. Prin această abordare cantitativă, încadrată în principiul „eficienței economice”, se sublinia în mod direct și fără dubii reușita sistemului socialist. Mai mult, se adopta exprimarea obiectului proiectat susținută de detalierea tehnico-economică a investiției și nu de interpretarea soluției arhitecturale.

În aceeași perioadă apare și o altă tendință în proiectarea unei întreprinderi vitivinicole, care este reprezentată prin proiectul de adaptare a galeriilor subterane, rămase după excavarea pietrei de calcar din mina de la Cricova, la necesitățile funcțiilor de vinificare și depozitare a vinurilor, care prevedea trasarea apeductului și a canalizării până la sectoarele stabilite¹¹. Proiectul a fost elaborat de ISP „Moldgiprostroi” (rus.: ППИ „Молдгипрострой”) în anul 1961 și a pus în practică una dintre cele mai originale idei – includerea unei întreprinderi vitivinicole, inclusiv a spațiilor de degustare, în galerii subterane. Proiectul primei săli de degustare a fost executat sub conducerea arhitectului șef de proiect al ISP „Moldgiprostroi” Valentin

¹⁰ ANRM. Fond 2777, inv. 2-нт, d. 1089, d. 1090.

¹¹ ANRM. Fond 3095, inv. 2, d. 6.

Voițehovschi în anul 1960, îmbinând soluții funcționale, tehnice și estetice. În realizarea proiectului, arhitectul a căutat să revină la elementele decorative: nișe cu terminații în arc și ancadrament profilat, cornișe la îngemănarea pereților cu tavanul și între nișe, console decorative, care sprijineau plăcile din beton instalate în partea de jos a nișelor. Adăugător se prevedea realizarea unui șemineu cu finisaj decorativ și a picturii murale monumentale, care nu s-au realizat.

Un alt proiect care a solidificat imaginea întreprinderii vinicole de la Cricova a fost realizat la sfârșitul deceniului opt al secolului trecut și încorporea atât arhitectura interioară – următoarele săli de degustare și vinoteca – cât și cea exterioară – turnul de la intrare în galerii, soluționat de autorul proiectului Vladimir Gorștein prin introducerea stilisticii medievale.

În anii 1973–1976, arhitectul Robert Kurtz a contribuit la realizarea câtorva proiecte legate de galeriile de la Brănești: o sală de degustări, o casă pentru angajații întreprinderii și amenajarea teritoriului intrării în subteran printr-o rețea de alei pietonale și forme mici arhitecturale.

În deceniul întâi al secolului al XXI-lea atrag atenția mai multe proiecte întemeiate pe atractivitatea complexurilor vitivinicole care demonstrează capacitate deosebită de a transmite idei și concepte mult mai complexe decât simpla lor reprezentare ca rezultat al subordonării unui cod acceptat general, care trata complexurile industriale doar ca o arhitectură utilitară. Prin cercetarea acestor proiecte putem remarca diverse abordări teoretice ale arhitecturii cramelor contemporane, contribuții importante la conceptualizarea dezvoltării lor la etapa actuală.

Vinăria Purcari, fiind renovată în 2003–2004 după proiectul arhitectului Mihai Eremciuc, a inclus construcția turnului de intrare în complexul vitivinicol, în viziunea arhitectului necesară pentru a scoate în evidență apartenența de cândva a acestei moșii mănăstirii athonite Zografu. Aspectul ales, sub forma unui turn de poartă sau turn clopotniță, a devenit simbolul vinăriei Purcari, susținând conceptul general al „imaginei memorabile” a cramelor accentuat de proiectele multor arhitecți străini. Adăugarea funcțiunii sociale, legate de integrarea în structura inițială a complexului a unui restaurant și hotel pentru vizitatori, este un alt concept de trecere de la spații de producție în exclusivitate la cele mixte, preponderent publice, întregit și de amenajarea teritoriului adiacent.

Aceeași idee este promovată de arhitectul Leonid Dumitrașcu în proiectul vinăriei Chateau Vartely (2006–2007)¹², unde clădirea restaurantului constituie centrul compozițional al complexului, iar casele, prevăzute într-un stil tradițional, dispun de spații hoteliere confortabile, astfel fiind pus în aplicare conceptul centralității poziției vizitatorului, care devine motto-ul conceptului de dezvoltare modernă a vinăriilor din țară. Totodată, proiectul acordă importanță integrării complexului în relief: obiectele complexului fiind amplasate în pantă, permit soluționarea intrărilor atât la nivelul superior, cât și la cel inferior de la nivelul solului, în așa mod facilitând desfășurarea unor procese tehnologice în cramă și oferind accesul în pivnițele amplasate sub restaurant.

Trebuie subliniat și faptul că ambele proiecte promovează ideea importanței peisajului și stabilesc multiple relații cu proximitatea imediată și peisajul înconjurător. Autorii lor optează pentru integrarea construitului în natural, printr-o intervenție minimă și discretă și, de asemenea, pentru utilizarea formelor și materialelor de construcție caracteristice sitului.

În anii 2006–2007, după o perioadă de aproape 30 de ani, au fost efectuate lucrări de renovare a galeriilor de la Cricova în baza unui nou proiect de amploare, corelat de arhitectul-șef al ISP „Ruralproiect” Igor Apostolov, care a inclus proiectul de reconstrucție a sălilor de degustare executat de compania „Design-Lux”¹³, autor Valeriu Zasenco. Cadrul subteran existent a fost supus schimbărilor printr-un design interior întemeiat pe principii scenografice, fiind definit și de multiple lucrări de pictură, sculptură, mozaicuri, generând un proces de hibridizare culturală a întreprinderilor vitivinicole. Proiectul inițiat a avut scopul de a consolida imaginea reprezentativă a galeriilor prin introducerea decorului tradițional și crearea unui aspect național al complexului în întregime, în același timp influențând și alt proiect, și anume porțile monumentale de acces pe teritoriul podgoriilor de la Cricova, care, deși se găsesc la o distanță considerabilă de la galerii, sunt parte integrantă a lor. Proiectul Arcului de intrare¹⁴ a fost elaborat în 2007 de arhitectul Igor Apostolov după schița propusă de Semion Șoihet, arhitect emerit al Republicii Moldova. Prin acest proiect este transmisă o

¹² *Arhiva personală a arhitectului L. Dumitrașcu*. Proiectul complexului turistic Chateau Vartely. Planul general.

¹³ *Arhiva Î.I. „Design-Lux”*. Proiectul reconstrucției complexului sălilor de degustare a Combinatului de vinuri „Cricova” SA.

¹⁴ *Arhiva ISP „Ruralproiect”*, obiectul 13556 - 1, 2-A.

invitație vizitatorilor complexului, iar repertoriile stilistice ale ordinului moldovenesc, reluate și repetate cu pietate, demonstrează o arhitectură simbolică, o arhitectură a decorației aplicate.

Proiectul propus de compania „Art Decor Group” în 2010 a continuat procesul de transformare a unor porțiuni ale galeriilor de la Cricova în spații publice prin integrarea sălilor de restaurant și a unui spațiu muzeistic, ca rezultat fiind obținut un spațiu valorificat la maxim, cu ambianță interioară destinsă și un minim necesar de elemente care îl definesc.

Schimbări în arhitectura exterioară a galeriilor de la Cricova a adus și un recent proiect, din 2015, semnat de arhitectul Sergiu Cîrja¹⁵, care utilizează ideea replicării turnului existent, încadrând o vinoteca și un magazin de suvenire, cu organizarea unei platforme de observație.

Inițiativa de a integra noi săli de degustare în complexul de la Mileștii Mici, situat în galerii subterane, a fost reflectată în concursul studenților de la Facultatea Urbanism și Arhitectură a UTM din anul 2007, care a urmărit să evidențieze idei, să contureze concepte originale și provocatoare, pentru a promova exemple de bună calitate în arhitectura interioară a spațiilor de degustare, fapt absolut necesar, deoarece nu toate întreprinderile posedă săli de degustare cu o arhitectură adecvată unui mod profesionist de abordare. Cele mai reușite soluții arhitecturale, fiind selectate, au servit la elaborarea proiectului-schiță de INCP „Urbanproiect”, arhitect-șef de proiect Iurie Hangan¹⁶.

Printre proiectele din ultimii ani este important de menționat unul impunător prin proporțiile sale, inițiat prin proiectul de reconstrucție a cramei de la Bulboaca (edificiu industrial de la începutul secolului al XX-lea de pe moșia lui Constantin Mimi) din anul 2011¹⁷, autorul căruia, arhitectul Leonid Dumitrașcu, a avut ca scop revelarea obiectului de arhitectură prin integrarea activă a lui într-o structură, care avea să fie reorganizată pe parcursul următorilor ani printr-un proiect de intervenții impuse de evoluția exigențelor în arhitectura vitivinicolă – conformării fenomenului turistic. La implementarea proiectului s-a atras atenție la câteva poziții-cheie care permiteau apropierea imaginii cramei de cea originală – recăpătarea

¹⁵ Arhiva „ARCO PARTENERI” SRL. Proiectul terasei de vară și vinotecii.

¹⁶ Arhiva INCP „Urbanproiect”. Proiectul-schiță al complexului de degustare al ÎS CVC „Mileștii Mici”.

¹⁷ Arhiva personală a arhitectului L. Dumitrașcu. Proiectul de reconstrucție a cramei de la Bulboaca.

volumului în limitele inițiale, păstrarea sistemului constructiv pentru nivelurile inferioare, refacerea paramentului și a unor elemente definitorii importante ale fațadelor etc. Proiectul care a urmat a fost executat de designerul italian Arnaldo Tranti¹⁸. Transformările formale și funcționale aveau tendința de a inova structura și spațiile interioare ale complexului atât prin conversie, cât și prin realizarea unor obiecte arhitecturale noi și includeau: reconstrucția altor două blocuri succesive, realizarea spațiului hotelier în una din clădirile reconstruite și construcția a câtorva căsuțe pentru oaspeți, a unui wine spa, a spațiului pentru festivități, cât și amenajarea teritoriului. Designerului italian îi aparține și proiectul interioarelor sălilor restaurantului din incinta cramei refăcute.

Proiectul Vinăriei Poiana, realizat de arhitectul Vasile Stratu în anul 2012¹⁹, se încadrează în tendințele noi de dezvoltare a vinăriilor de pe mapamond, ilustrate prin crearea unui volum arhitectural unic, integrat. Autorul se conformează atât la exigențele actuale referitoare la acest aspect, cât și la încadrarea în peisaj, la baza proiectului fiind o idee deconcertant de simplă: folosirea potențialului pe care îl oferă arealul. Vinăria, găsindu-se în centrul unui masiv deluros înconjurat de pădure, în vecinătatea colinelor plantate cu viță-de-vie și a două iazuri, dispune de o poziționare avantajoasă și o bună vizibilitate. Clădirea servește drept exemplu al unui obiect de arhitectură separat, înscris într-un mediu natural, fără conturarea precisă a teritoriului prin îngrădiri (gard, ziduri întărite), ce de asemenea devine o caracteristică distinctivă a vinăriilor contemporane și deschide noi perspective în proiectarea lor. Proiectul ia în considerare atât latura estetică, cât și cea tehnologică. Construcția este parțial adâncită, utilizând spațiile subterane pentru depozitare, care oferă condiții optime pentru procesele tehnologice, iar spațiile de producere sunt amplasate pe două niveluri, fiind implementată metoda gravitațională. Integrarea sălii de degustare, amplasată în aripa construcției, sub cota terenului, cu deschiderea fațadei de sud-vest spre exterior, și a restaurantului înscris într-un volum bine definit, situat deasupra sălii de producere și a spațiului hotelier din incinta turnului, demonstrează schimbarea atitudinii față de complexurile vitivinicole care, la momentul actual, acceptă conceptul de includere a spațialității publice.

¹⁸ http://www.trantidesign.it/case-Castel_Mimi.html (accesat 14.09.2017)

¹⁹ Arhiva „Arhistrat-Deco” SRL. Proiectul Vinăria Poiana.

Proiectele de arhitectură de la începutul secolului al XXI-lea consemnează o schimbare a imaginii complexului vitivinicol din Republica Moldova ca structură coerentă, supusă și altor imperative decât celor de natură strict tehnică sau tehnologică, în scopul de a atrage interesul public, precum și de a genera spații publice definite pe baze noi ale relației dintre complex și vizitatori. Proiectarea actuală scoate în evidență o serie de acceptări conceptuale în arhitectura complexurilor vitivinicole autohtone raportate la percepția și experiența internațională. Procesul determinat drept consecință a schimbărilor de pe mapamond produce o revizuire a imaginii complexurilor vitivinicole prin combinarea funcțiilor de producere cu funcțiile publice; conexiunea cu trecutul istoric prin clădirile și instalațiile tehnice păstrate din trecut; reutilizarea spațiilor interioare prin conversie; accentuarea aranjamentelor scenografice; încadrarea în peisaj etc.